

de en »specifikt västgötsk nationalism«. De samme tekster fremviser derimod hos Anders Piltz – i en i øvrigt fortræffelig artikel om den liturgiske forfatterrolle, hvor Piltz trækker på inspirationer fra både Michel Foucaults diskursanalytik og en litterær dekonstruktivisme – en »välkänd frälsningshistorisk logik«. Ligeledes forbliver det en gåde, hvorfor en i øvrigt ganske udmærket artikel af René Kieffer om Pariseruniversitetet på Brynolfs tid er placeret i en ramme, der skal meddele »Scenen« for Brynolfs tid og adfærd. I artiklen redegør Kieffer fornemt for de mange intrikate forhold omkring Pariseruniversitetets Aristote-

les-reception og Thomas Aquinas' indsats for teologien. Imidlertid findes ingen kilder, der viser Brynolfs eventuelle interesse i aristotelisk filosofi eller teologien i en Thomas Aquinas' udlægning. Tværtimod kan både Kieffer selv og senere Anders Piltz konkludere, at Brynolf i sit skriftlige arbejde snarere bør betragtes som en pastoralt orienteret poet. Må man have lov at foreslå som en tanke, at Brynolf også kan have studeret *ars dictaminis* (også digtekunsten, poetikken og liturgien havde jo en egen 'videnskabelighed' i dette frugtbare miljø) under sit lange ophold i Paris?

Torben K. Nielsen

NYERE TID

Alex Wittendorff: *Tyge Brahe*. (G.E.C. Gads Forlag, 1994). 328 s., 248 kr.

Begrebet Tyge Brahes dage – de 32 uheldsvangre dage i året som traditionelt ifølge Tyge Brahes astronomiske beregninger burde undgås for trolovelse, ægteskab, flytning, retsager og afslutninger på større handler – har nok mere at gøre med den store astronom end *Ordbog over det Danske Sprog* vil medgive. Det er i hvert tilfælde det indtryk, man får ved at læse Alex Wittendorffs på mange måder gode og velskrevne biografi. Bogen, der hovedsageligt er kronologisk opbygget, giver et nuanceret og mange-fladet billede af personen Tyge Brahe.

Takket være den betydning, Tyge Brahe fik for astronomien, har han i primær grad haft naturvidenskabsfolks og astronomers interesse. Det har haft til følge, at de såkaldte 'videnskabelige' aspekter, der har haft relevans for eftertidens naturvidenskabsmænd, er kom-

met til at præge det billede, vi har af Tyge Brahe, hvorimod meget af det, som optog ham mindst lige så meget, men som en eftertid har forkastet som uvidenskabeligt, har fået ringe plads i beskrivelsen af ham. Det er et forhold, som Wittendorff meget prisværdigt ønsker at råde bod på med dette værk, der naturligvis også tilstræber at placere Tyge i hans sociale og politiske kontekst.

Det er derfor noget af en skuffelse, at Wittendorff til trods for, at han behandler Tyges neo-platonisme og hans interesse i alkymi, ikke kan løsrive sig fra den nutidscentrerede videnskabshistorie, der har portrætteret Tyge Brahe som en fremskridtets mand, en af dem, der via sine epokegørende opdagelser har været med til at fremme den såkaldte 'videnskabelige revolution' (se især s. 11, 70 og 310). Så meget mere som dette er en historieopfattelse, der har været under vedvarende kritik, specielt i den engelsktalende verden, inden for det

sidste tiår, i særlig grad fra de historikere, der som undertegnede lægger vægt på at se disse skikkelser og deres aktiviteter i deres religiøse, sociale og politiske, historiske sammenhænge.

Således får vi intet at vide om Tyge Brahes religiøse synspunkter til trods for, at Wittendorff allerede i sin indledning helt rigtigt erklærer, at religion og videnskab ikke var adskilt i 1500-tallet. Det er så meget mere forbavsende, som Wittendorff ved et par lejligheder faktisk parafraserer Tyge Brahes religiøse synspunkter; mest dramatisk i fortalen til almanakken for 1573 (se s. 77): Her påpeger Tyge, at Gud skabte menneskene i sit billede og satte dem på jorden midt i universet, for at de i deres dødelige tilstand med naturen og hele skaberværket som et spejl skulle lære Gud at kende. 'Naturens Bog' var med andre ord for Tyge, såvel som hans bekendte, Peter Severinus, et væsentligt supplement til Biblen i deres grundlæggende stræben efter en dybere erkendelse af Gud og hans væsen. Tyges naturfilosofi, hvorunder astronomi, medicin og alky-mi hørte, var med andre ord en religiøs betinget foretagsomhed, der tilstræbte en bedre forståelse af Gud ved at studere hans skaberværk.

Det er rigtigt, når Wittendorff understreger, at Brahe var stærkt påvirket af Paracelsus' tanker og neo-platonismen, men hans beskrivelse af disse naturfilosofiske strømninger som værende i konflikt med kristendommen i al almindelighed og i opposition til de etablerede protestantiske kirker og den katolske kirke i særdeleshed er for at sige det mildt problematisk. En revideret og modificeret paracelsisme og nyplatonisme, der var acceptabel såvel blandt lutharere som reformerte, vandt stærkt frem inden for lærde kredse og protestantiske universiteter i løbet af de sidste tredive år af det 16. århundrede, ofte inspireret af den anden af denne periodes berømte

danske naturfilosofer, Peder Severinus og hans bog *Idea medicinae* (1571). Selv i den periode, der i dansk historie er blevet døbt ortodoksiens tidsalder – nemlig den første halvdel af det 17. århundrede – var det en opfattelse, der stadig var plads til, så længe den kunne undgå at blive associeret med radikale grupper, som f.eks. rosenkreutzerne. Nyplatonismen og paracelsismen havde betydeligt dårligere vilkår i de katolske lande, men vi skal alligevel hen til det andet årti af det 17. århundrede, før den katolske kirke for alvor vendte sig mod disse tanke-gange og de dermed tilhørende humanistiske ideer og begyndte at bekæmpe dem med bål og brand, Index og Inkvisition. Således er Giordano Brunos henrettelse i Rom i 1600, som Wittendorff refererer til, et tidligt eksempel på, hvad der fulgte, snarere end et højdepunkt.

Netop fordi den religiøse begrundelse for hans astronomiske og alkymistiske foretagsomhed mangler i denne bog, så kommer Tyge Brahe i Wittendorffs fremstilling til at fremstå, ikke som den 'liberale' lutheraner (filipist), han uden tvivl var, men som en slags moderne fritænker eller agnostiker. På det punkt er jeg bange for, at forfatteren er faldet i, hvor mange biografiforfattere er sunket ned før ham, og har projiceret sine egne holdninger over på objektet for sin undersøgelse.

I ét tilfælde, nemlig i forbindelse med de begivenheder, der førte op til Tyge Brahes udvandring i marts 1597, opererer Wittendorff med en religiøs forklaring. Ifølge den blev Tyge et offer for den voksende lutherske ortodoksi inden for såvel kirke som stat i 1590'erne. Rent bortset fra, at det må være et åbent spørgsmål, hvorvidt Christian IV's kansler Christian Friis til Borreby (udnævnt 1596) og Hans Poulsen Resen, der blev professor i teologi i 1597, ville have været negativt indstillet over for Tyges naturfilosofiske og religiøse opfattelse,

så er denne fortolkning problematisk af kronologiske grunde alene. Tyge Brahes vanskeligheder og hurtigt accelererende problemer med landets magthavere, inklusive kronen, var allerede af yderst alvorlig karakter flere år før Christian IV's kroning og Christian Friis' og Resens respektive udnævnelser. Resen og regeringens generelle kampagne for religiøs uniformitet og social disciplinering falder immervæk en 10 til 20 år senere. Dette forsøg på at tilbagedatere 'ortodoksiens periode' til slutningen af det 16. århundrede bliver endnu mere problematisk, når Wittendorff forsøger at fortolke ægteskabsordinansen af 1582 som udtryk for en ortodoks ægteskabspolitik. Det er her værd at minde om, at det var den samme Niels Hemmingsen, der i 1567 og igen i 1572 havde argumenteret for lovformeligheden af den traditionelle ikke-kirkelige vielse, nemlig udvekslingen af 'fæstensfæ', der også stod bag udformningen af ægteskabsordinansen. Alene det gør det vanskeligt at opfatte ordinansen som et udtryk for en luthersk ortodoks politik. Som allerede påpeget af Jens Glebe-Møller i en artikel i *Kirkehistoriske Samlinger* i 1979, så var hensigten med ordinansen primært at dæmpe op for skørlevned og hor og etablere lov og ret inden for et område, hvor der havde været et juridisk og moralsk tomrum siden reformationen. Den kirkelige vielse skulle ifølge Hemmingsen beskytte den svagere part i ægteskabet – kvinden – mod at blive misbrugt.

Tyges levned blev ikke betragtet som umoralsk af hans samtid, hvor det at tage sig en slegfredshustru langt fra var et ukendt fænomen blandt adelen. Der var da heller aldrig nogen, der beskyldte ham for hor eller skørlevned. Tyge synes at have levet veltilfreds med sin slegfredshustru, Kirstine Barbara, en præste- eller bondedatter, siden begyndelsen af 1570'erne, og de fik ikke min-

dre end ni børn sammen. Vi har kun én udtalelse, nemlig biskop Winstrups fra et landemøde sidst på året 1597, på et tidspunkt hvor Tyge og hans familie forlængst havde forladt Danmark, og hvor hans upopularitet ved hoffet var almindelig kendt, hvor biskoppen skulle have ytret at Tyge 'med en bislopperske ligger i et ondt levned'. Tyges ægteskabelige forhold har således næppe været et problem for ham, mens han endnu levede i Danmark.

Rent retsligt var der imidlertid et helt andet aspekt, der som fremhævet af Wittendorff klart må have bekymret Tyge Brahe, nemlig hans børns arveret eller snarere mangel på samme. Som afkom af et standsmæssigt blandet ægteskab kunne de ikke arve Tyges adelige jordegods – i øvrigt et problem, som ikke var blevet løst, hvis Tyge havde ladet sig kirkeligt vie til Kirstine Barbara. Tyge synes at have brugt både tid og energi på at finde en løsning inden for familiens kreds, inden han i løbet af sommeren 1594 solgte sin del af godset Knudstrup til broderen Steen Brahe. Det er meget tænkeligt, som understreget af Wittendorff, at Tyges ønske om at sikre sine børn bedst muligt både socialt og økonomisk har gjort udvandringstanken mere og mere tiltalende. Men den egentlige forklaring ligger nok i andre og langt mere konkrete forhold. Tyge var ikke alene en usædvanlig dårlig lensmand og administrator, men demonstrerede i visse sammenhænge en ligegyldighed, der grænsede til det selvmordelige. Således lod han det kongelige kapel i Roskilde, som han havde i forlening, gå i forfald; dernæst synes han intet have foretaget sig til trods for to breve fra Christian IV, skrevet i 1593 og 1594, der klart gav udtryk for den unge konges stærke misbilligelse. I betragtning af, i hvor høj grad hans virksomhed på Hven afhang af kongens og regeringens velvilje – det er blevet anslået, at

Frederik II brugte mindst 1% af kronens indtægter på Tyge Brahe – så er et ord som skødesløshed et mildt udtryk for Tyges inaktivitet i denne sag. Hertil kom Tyges elendige forhold til sine fæstebønder, som han ofte synes at have behandlet med den største foragt og uden hensyn til lov og ret. Således blev Tyge i 1591 dømt for ulovligt at have fængslet bonden Rasmus Pedersen og for at have frtaget ham hans fæstegård. Endelig kom så striden imellem Tyge og hans tidligere assistent Gellius Sascridens vedrørende dennes brudte ægteskabslofte til datteren Magdalene (1594-96), der førte til, at Tyge lagde sig ud med flere af universitetets professorer, såsom Thomas Fincke, Resen og Winstrup, som alle støttede professorsønnen Gellius imod Tyge, sandsynligvis på kansler Christian Friis' opfordring.

Herudover havde Tyge allerede måttet erkende, at hans stjerne havde været faldende, siden den nye regering var trådt til i 1596. Knap en måned efter kroningen havde han modtaget brev om, at han var blevet frtaget sit norske len, og i marts 1597 stoppede Christian IV hans hidtige pension fra kronen på 500 daler årligt. Vanskelighederne var med andre ord mange og ved at vokse Tyge Brahe over hovedet. Brahe havde uden tvivl ret i, at Christian Friis til Borreby ikke var ham venligt stemt, men meget af det uføre, han befandt sig i, synes selvforskyldt. For Friis, der ønskede at fremme en strømlinjet og effektiv centraladministration, må Tyges arrogance og administrative slendrian have været en stadig kilde til irritation og nok til, at han har skullet ønske at stikke en kæp i hjulet på den selvfølende astronom. Wittendorff ser Tyge Brahes grundlæggende problem i vanskeligheden ved på én gang at være 'videnskabsmand' og adelig. Det var ifølge ham en usædvanlig og inden for den daværende adelsstand uacceptabel beskæftigelse. Det er næppe rigtigt! Det-

te er jo netop den periode, hvor der var en eksplosiv vækst i antallet af danske adelsmænd, der immatrikulerede sig ved ledende udenlandske universiteter. Akademisk og forskningsmæssig foretagelse blev med andre ord påskønnet som aldrig før blandt adelen både herhjemme og i udlandet. Tyge var langt fra alene blandt danske adelige, når han brugte al sin tid på lærde gøremål. I den forbindelse behøver vi ikke kaste blikket længere end til hans venner, Holger Rosenkrantz og Henrik Rantzau. Den afgørende forskel imellem dem og Tyge Brahe var simpel: Hvor de begge var velhavende og ikke havde problemer med at finansiere deres aktiviteter, så magtede den langt fattigere Tyge ikke noget sådant, men var afhængig af kongelig eller anden udefra kommende støtte.

Ole Peter Grell

Sebastian Olden-Jørgensen: *Poesi og politik. Lejlighedsdigtningen ved enevældens indførelse 1660*. Renaissancestudier 8. (Museum Tusculanum Forlag, 1996). 207 s., 198 kr.

Siden salig Edvard Holms dage har udforskningen af perioden 1660-1814 næsten ligget i dvale indtil 1945. Resultat: Trods mange værdifulde bidrag i den forgangne generation er dansk forskning langt fra på højde med europæisk, ikke mindst hvad angår den ældste enevælde, men også fordi den har taget så mange nye og vigtige felter op.

Blandt de mest iøjnefaldende *peccamina omissionis* blot to, til eftertanke og opbyggelse. Først har den næsten totale mangel på studier resulteret i, at regeringens propaganda (læs: historieforfalskning) endnu er *terra incognita*. Det umiddelbare indtryk er, at dansk propaganda 1563-1613 har været den svenske langt overlegen, men at billedet vender ved Tredivårskrigen udbrud (som vist af Sverker Arnoldsson, Göran Rystad